

„НОВАТА“ ГЛОБАЛНА ПОДЕЛБА НА ТРУДОТ ПРОМИСЛЕНА НИЗ ПРИЗМАТА НА РОДОТ И КЛАСНИТЕ РАЗЛИКИ: ТЕКСТИЛНАТА ИНДУСТРИЈА И ЗАТВОРСКИОТ ТРУД

Кратка содржина

Во овој труд вниманието е посветено на општествено-економскиот аспект на т.н. „нова глобална поделба на трудот“ или „глобален синџир на вредности“ со акцент врз родовата компонента. Во анализата се опфатени текстилната индустрија и затворскиот труд, познат како „затворски индустриски комплекс“, кои се составен дел од структурирањето и поделбата на трудот во светски рамки. Поаѓајќи од теориите и истражувањата во доменот на глобалниот развој, неомарксистичката феминистичка теорија, како и од актуелните новини во сферата на економијата и пазарот на трудот, целта на овој труд е да покаже дека „новата“ глобална поделба на трудот е неодржлива и штетна за жените во светот и, воопшто, за сите социјално ранливи категории луѓе. Воедно, во трудот се укажува на потребата од креирање родово-сензитивни политики коишто ќе ги земат предвид специфичните состојби на жените и мажите во сите контексти, како и специфичните родови ефекти што произлегуваат од социоекономските политики на глобален развој.

Клучни зборови: НОВА ГЛОБАЛНА ПОДЕЛБА НА ТРУДОТ, ТЕКСТИЛНА ИНДУСТРИЈА, ЗАТВОРСКИ ТРУД, РОД, КЛАСНИ РАЗЛИКИ, НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ, НЕОМАРКСИСТИЧКА ФЕМИНИСТИЧКА ТЕОРИЈА

Вовед

Доцните шеесетти и раните седумдесетти години на XX век се период на структурна промена на поделбата на трудот во светски рамки, наречена „нова глобална поделба на трудот“ (Mies, 2014; Fröbel et al., 1978; Gamburd, 1998; Komlosy, 2018; Snow, 1983; Nash, 1983; Benería, 1989; Lim, 1983; Ong, 1983). Со неа се означува промената на начинот на производство на светско ниво – од увезување суров материјал од државите во развој (или како што денес се нарекуваат – држави на „глобалниот Југ“) во развиените држави (на „глобалниот Север“) до преселување на целиот процес на производство во државите во развој.

Ваквата глобална вертикална поделба на трудот е процес кој сè уште трае со различен интензитет. Гигантските мултинационални кор-

порации во државите од глобалниот Север, во потрага по евтина работна сила, флексибилни работни односи и олеснителни услови за тргување, ги преселуваат своите фабрики во земјите од глобалниот Југ, при што некои гранки од индустриите што биле лоцирани во развиените држави речиси целосно исчезнуваат. Ваквиот процес не само што влијае врз економскиот развој на државите, туку има и свои социјални последици. Спроведените истражувања покажуваат дека глобалната промена на поделбата на трудот со себе носи контроверзни работни услови и политики, родова нееднаквост и прекршување на човековите права (Armbruster-Sandoval, 2005; José Alonso, 1983).

Промените на глобално ниво ги иницираат прашањата за одржливоста на новиот систем на поделба на трудот, како и проблематичната дихотомна поставеност на државите од глобалниот Југ, како производители на добра, наспроти државите од глобалниот Север, како потрошувачи на овие добра (Komlosy, 2018; Staritz et al., 2016). Во овој труд вниманието е насочено кон социјалниот аспект на глобалната поделба на трудот, проблематизирајќи го прашањето за нејзината одржливост во денешниот економски и социополитички контекст, од аспект на родовата еднаквост и класните разлики. Во анализата се опфатени текстилната индустрија и затворскиот труд, познат како „затворски индустриски комплекс“ (Davis, 2003).

Новата глобална поделба на трудот од родов аспект

Новата глобална поделба на трудот, произлезена од глобалното реструктурирање на начинот на работа со преселување на производството од земјите од глобалниот Север во земјите од глобалниот Југ, се рефлектира и врз родовата или, како што некои автори ја нарекуваат, половата поделба на трудот (Mies, 2014; Enloe, 1983).

Политиките кои придонесоа и кои успешно го одржуваат балансот на новата поделба на трудот, како што се, на пример, воспоставувањето слободни трговски зони и флексибилни работни услови, резултираат со акумулација на профит во западните мултинационални компании и во извезувачките земји на глобалниот Југ. Идејата и првичната цел на таканаречените неолиберални политики беше економско унапредување на државите во развој преку намалување на невработеноста, а со тоа и намалување на сиромаштија во овие држави. Но, спроведените истражувања за социоекономските ефекти од новата глобална поделба на трудот покажуваат дека често не постои позитивна корелација помеѓу економскиот и социјалниот/општествениот напредок на една држава. Напротив, голем број од спроведените економетриски анализи на земјите од глобалниот Југ покажуваат дека и покрај тоа што е забележан економски напредок, најголемиот дел од населението не ги чувствува

овие промени. Во многу земји не е забележано зголемување на индексот на човекови права и родова еднаквост (Bernhardt and Pollak, 2015; Milberg and Winkler, 2013; Bernhardt and Milberg, 2011; Barrientos et al., 2011). Спротивно од очекуваното, неолибералните политики го поттикнуваат суровото глобално натпреварување во трговските односи и на пазарот на трудот, кое непропорционално и негативно се рефлектира особено врз жените и женскиот труд (Bhattacharya, 2013). Жените не само што се најповолна работна сила на најниско платените позиции во нестабилните индустрии на глобалниот Југ туку, воедно, тие се и првите што ги губат своите работните места со затворањето на фабриките во земјите од глобалниот Север.

Феминистичките автор(к)и овој процес го нарекуваат „одомаќинување“ [housewifization] на женскиот труд (Mies, 2014; Fraser, 2016; Petkovska, 2016; Komlosy, 2018). Со него се означува тенденцијата на поделба на економијата на формалниот, или таканаречениот модерен, видлив сектор, каде што вообичаено работат мажи, и неформалниот, невидлив сектор, каде што најголем број од вработените се жени, кои, пак, и не се сметаат за вистински работнички, туку за домаќинки (Mies, 2014) кои работат за паричен надомест. Со други зборови, „одомаќинување“ претставува екстернализација на трудот кој инаку би бил платен. Ова не значи само феминизација на трудот, или помала платеност и девалвирање на работните позиции кои традиционално се сметаат за женски, туку е и непризнавање на жената како работничка. На женскиот труд, како што вели Марија Мајс, се гледа како на „природен ресурс, слободно достапен, исто како воздухот и водата“ (Mies, 2014: 110). Според неа, „одомаќинувањето“ е само стратегија на меѓународната економија да ги интегрира жените во процесот на акумулација на капиталот. И покрај сфаќањата за жените како домаќинки, а не како работнички, сепак, тие се оние што ја претставуваат најповолната работна сила на светско ниво (Mies, 2014). Со тоа што платената работа на жените се смета за дополнителна, а не за нивна основна дејност и со тоа невредна за рамноправна платеност, профитабилноста од работата на жените е најголема.

Процесот на „одомаќинување“ се рефлектира врз девалвирањето на женскиот труд, особено на жените од работничките класи. Кога жените во развиените земји ги губат своите работни места поради затворање на фабриките, тоа и не се смета за преголема штета, бидејќи се одразува само врз оној дополнителен, невидлив труд на жените, за кој се верува дека нема во целост да ги оштети нивните семејствата, а уште помалку економијата на овие држави. Од друга страна, бидејќи она што е произведено на глобалниот Југ мора да се потроши, „одомаќинувањето“ е и начин да се претстават жените на глобалниот Север како консументки, односно потрошувачки на увезените добра. Оттука произлегуваат и многубројните феминистички критики на консумеризмот во

развиените земји. Поаѓајќи од делото на Херберт Маркузе *Еднодимензионален човек*, Нина Пауер во својата книга *Еднодимензионална жена* (2009) ја критикува конsumerистичката идеологија на капиталистичкото општество од аспект на жената и нејзиното величење како еманципирана конsumerистка. Преку една дискурзивна анализа на медиумите, Нина Пауер и Марија Мајс покажуваат како рекламите за одредени производи се директно насочени кон жените како потрошувачи (Power, 2009; Mies, 2014). Со тоа, женската репрезентација на еманципираност се промовира преку конsumerизам.

Сепак, ова не значи дека преку новата идеолошка структурна поделба на трудот се промовира затворање на западната жена во рамките на домот и неплатениот труд. Прифатливо е жените да работат, но за многу помали плати и на несигурни позиции. Жените, заедно со другите ранливи категории луѓе, ја претставуваат, како што Лиз Вогел ја нарекува, „армијата на резервна работна сила“ (Вогел, 2013). Тие се на располагање на пазарот на трудот, но поради непостојаната присутност, традиционалните сфаќања за улогата на жената, заедно со историската практика, најчесто се на дното на скалата на работните односи.

Оттука, со новата глобална поделба на трудот значително се влошуваат условите за жените на пазарот на трудот, и во земјите од глобалниот Југ и во земјите од глобалниот Север. Од друга страна, новата глобална поделба на трудот не само што ги одвојува жените географски туку и класно ги раздвојува на произведувачки и потрошувачки (Mies, 2014). Поголемиот број теории што ја проучуваат новата поделба на трудот не ја земаат предвид специфичната состојба на жените во различни контексти и затоа тешко можат да проценат на кој начин кризата на новата глобална поделба на трудот влијае врз жените во светски рамки.

Текстилната индустрија и родот

Текстилната индустрија е една од најголемите индустриски гранки кои се директно засегнати од новата глобална поделба на трудот. Таа е „најглобализирана индустрија“ и, воедно, е првата индустриска гранка во која започнува промената на поделбата на трудот (Armbruster-Sandoval, 2005: 3). Во текстилната индустрија главната работна сила во светски рамки сè уште ја сочинуваат жените, што се должи, пак, на патријархалните сфаќања за машки и женски професии. Работата со текстил и производството на облека традиционално се поврзани со работата на жената во домот и со патријархалните сфаќања за нејзината примарна улога како домаќинка, задолжена за грижата во домот (Mies, 2014; Federici, 2004; Fraser, 2016).

Секако дека ова не е единствената индустрија која зависи исклучиво од женскиот труд. Во поново време тука е и електронската индустрија, односно мануелното склопување електронски делови за апарати, како што се, на пример, мобилни телефони или компјутери. Таму каде што поради минијатурноста на деловите не може да се автоматизира производството, „женските раце“ се нашле како „најсоодветни“ за овој вид работа. Така што феминизацијата на трудот продира и во овие индустриски сектори, а жените и тука се најповолната оптималната работна сила поради интензитетот на физичка работа, ниските плати и несигурноста на работната позиција.

Земено од која било перспектива, жените во светски размери се во понеповолна положба од мажите на пазарот на трудот. Кога станува збор за текстилната индустрија, поради феминизацијата на оваа индустрија, со неа полесно се манипулира за разлика другите индустриски гранки кои се постабилни, поплатени и резервирани првенствено за мажите. Во зависност од потребите на светската економија и политичката агенда, текстилната индустрија е лесна за дислоцирање.

Од друга страна, прелиминарните сознанија покажуваат дека расте потрошувачката моќ и на земјите од глобалниот Југ (Бангладеш, Виетнам, Кина, Камбоџа, итн.), во кои, главно, е лоцирано производството на текстил и облека наменето за европскиот пазар. Кај политичките водачи на овие земји расте незадоволството од нивната улога и поставеност на „опашот на глобалниот синџир на вредности“ (Komlosy, 2018: 216). Тие формираат меѓусебни алијанси и сè повеќе се етаблираат како водечки сили во светот. Во таа насока, Андреја Комлоси, во својот најнов труд за историскиот поредок на трудот како идеолошки концепт, говори за можниот пресврт на односите на економската и општествено-политичката моќ меѓу државите во светски рамки (Komlosy, 2018). Оттука се наметнува прашањето: што ќе се случи доколку европскиот и американскиот пазар нема да можат да увезуваат евтина облека од земјите на глобалниот Југ? Според Комлоси, една од алтернативите е новата преселба на индустриите на места каде што трудот е уште поекономски и помалку платен. Такви места се затворите и земјите кои се наоѓаат на перифериите на глобалниот Север, како што се, на пример, Југоисточна и Источна Европа. Во овие земји, со трансформацијата на економско-политичките системи, пропаднаа тешките индустрии, но не и „феминизираниите“ индустрии каква што е текстилната (Гуровска, 2008). Дополнителен проблем се условите во коишто работат жените. Така, на пример, во нашата држава вработените жени во текстилната индустрија често работат со продолжено работно време, во нечовечни и опасни работни услови за минимална плата, а понекогаш и за помалку, со цел државата да извезува евтина (претежно воена) облека за германскиот пазар. Во оваа индустриска гранка, цели мали градо-

ви се потпираат исклучиво на женскиот труд. Жените се најповолната работна сила и го носат товарот на двојната улога, на домаќинки и носителки на главните финансии во домот (Petkovska, 2016). Процесот на „одомаќинување“ и во овој случај придонесува во девалвирањето на женскиот труд, иако тие се главните носителки на финансиските средства во своите домаќинства.

Ваквиот начин на експлоатација на женскиот труд не значи дека е апликативен насекаде и во иста мера. Во текот на социоекономскиот развој на државите се развиле и различни услови за експлоатација. Токму тоа е онаа карактеристика на неолиберализмот како нова форма на капитализмот, која го прави системот лесно применлив во секоја ситуација. И додека жените од работничка класа во државите на периферијата на глобалниот Север работат во фабрики за производство на облека во навидум слобода, некои жени од работничка класа и расно дискриминирани групи луѓе од глобалниот Север работат во затвори за производство на облека. Ова е најновиот тренд на приспособување на неолибералниот систем кон новите економски состојби, а со цел да се акумулира капитал преку интеграција на армијата резервна работна сила.

Затворски труд

Во почетокот на деведесеттите години на минатиот век, теоретичарите на таканаречениот црн феминизам и активистите за борба против расизмот во САД го детектираат и, воедно, го критикуваат концептот на таканаречениот „затворски индустриски комплекс“ (Davis, 2003; DuVernay, 2016). Станува збор за „расно селектирање“ на луѓе од социјално ранливите групи со афроамериканско или латинско-американско потекло заради полнење на затворите, кои, пак, се трансформираат во цели индустриски комплекси за производство на добра.

Во својата книга *Дали затворите се заборавени?* (2003), професорката и активистка Анџела Дејвис истакнува дека создавањето на затворските индустриски комплекси и „расното селектирање“ започнува со реформите во калифорнискиот затворски систем, во раните 1990-ти години, кога за обработка на земја и одгледување аграрни култури почнува да се користи трудот на затворениците. Наскоро ваквиот начин на производство станал главна конкуренција во агробизнисот на САД. Спротивно на логиката, како што вели Дејвис, во време кога се намалува стапката на криминал во САД, бројот на затвореници растел со полнење на затворите со луѓе од социјално загрозените слоеви (Davis, 2003). Иако не биле сторители на поголем криминал, казните за нив биле значително поголеми во однос на казните изречени за припадниците на привилегираните слоеви, а со цел да се создаде армија резервна работ-

на сила. Оттука, затворскиот индустриски комплекс станува уште една алка на неолибералниот систем во трката по профит.

Денес огромен број корпорации во Америка зависат од трудот на затворениците во речиси сите индустриски сектори – од винарските плантажи до производството на облека и мебел. И тоа не е случај само со САД, туку и со други индустриски колепки како што се Европа, Јужна Америка и Австралија (Davis, 2003: 85). Неодамна, со спроведените затворски реформи, и Италија го применува моделот на експлоатација на затворскиот труд (Squires, 2013). Тоа, пак, ја отвора можноста за промена на структурата на глобалната поделба на трудот – од земјите на глобалниот Југ трудот да се пресели назад во колепките на индустријата, повторно во рацете на работничката класа, но овој пат во затворите.

„Расното селектирање“ и дискриминирање на социјално загрозените слоеви е полесно применливо и прифатливо во земјите во кои доминираат припадници на белата раса и кои се финансиски добро ситуирани. Луѓето од пониските слоеви се третираат како „потрошен материјал“, а кршењето на човековите права не го засега мнозинството, така што можностите за масовни протести против ваквиот систем се сведени на минимум. Од друга страна, како што посочува Мишел Фуко, структурата на денешните затвори е сведена на дискурсот на спроведување на казната зад затворени врати, далеку од очите на мнозинството кое може да го доведе под прашање начинот на функционирање на затворскиот систем (Foucault, 1975). На тој начин, затворскиот систем, заштитен од критиката на мнозинството, е исклучителна можност да биде новата платформа за експлоатација на трудот.

Заклучок

Новата глобална поделба на трудот, текстилната индустрија и затворскиот систем, гледани низ призмата на родова еднаквост и човекови права, се во фокусот на феминистичката критика на неолиберализмот.

Како што веќе беше посочено, спроведените истражувања за глобалниот развој, главно, се насочени кон економетриските резултати и даваат јасна слика за општите односи меѓу државите на светско ниво. Но, и покрај тоа што дел од нив ја детектираат родовата димензија, тие не ја оценуваат како суштинска во распределбата на трудот и во промената на социополитичката моќ на државите. Уште повеќе, тие воопшто не ја проблематизираат структурата на неолиберализмот, кој е во основата на нееднаквоста меѓу државите, вклучително и на родовата нееднаквост меѓу населението. Дури и оние теоретичари кои ја препознаваат родовата динамика на меѓународната поделба на трудот честопати забораваат на класните разлики меѓу жените во светот. Тие, главно, ги делат жените на две категории: на оние кои работат во земјите на гло-

балниот Југ и кои се длабоко експлоатирани и сиромашни, и на оние кои живеат во земјите на глобалниот Север и кои се во значително подобра положба. Во нивните анализи се изоставени жените во затворите на глобалниот Север, жените од работничка класа кои ги изгубиле или сè уште ги губат своите работни места, жените кои не можат да најдат работа, жените кои живеат во руралните средини или жените кои живеат на перифериите на глобалниот Север. Се заборава и на жените од високите слоеви на глобалниот Југ и нивната зголемена потрошувачка моќ. А без да се земат предвид специфичните состојби на жените и мажите, и во сите контексти, тешко може да се мери и да се анализира развојот на глобалните односи на моќ.

Феминистичката критика на капитализмот и неолиберализмот покажува дека женскиот труд, особено неплатениот труд, отсекогаш бил круцијален за развојот на експлоатативниот систем и за акумулација на капиталот. Токму затоа во седумдесеттите години на XX век, пред сè, италијанските феминистки Маријароса дела Коста и Силвија Федеричи ја иницирале дебатата за неплатениот домашен труд (Barbagallo, 2019). Оттука потекнува и теоријата за социјалната репродукција како критика на Марковата теорија, во која не се зема предвид женскиот репродуктивен труд како производствен труд. Според теоријата за социјална репродукција, репродуктивниот труд, со кој се создава и одржува работната сила потребна за пазарот на трудот, е основен труд, неопходен за развојот на системот на работни односи.

Така што, кога истражувањата се застарени, нехолистички и во нив недостасува родовата компонента, тешко може да се зборува за можни решенија на состојбата со глобалната поделба на трудот, кои нема да ги жртвуваат жените и припадниците на другите социјално ранливи слоеви. Оттука произлегува потребата од една симбиоза на студиите за глобален развој со неомарксистичката феминистичка критика на неолиберализмот. Еден ваков интердисциплинарен и вкрстен пристап на проучувања и истражувања ќе може да одговори на економетриските прашања во светски рамки, земајќи ја предвид специфичната положба на жените и мажите и специфичните родови ефекти што произлегуваат од социоекономските политики на глобален развој.

Освен тоа, од особена важност е да се чуе и гласот на жените и мажите кои се директно засегнати од новиот развој на работните односи на глобално ниво. Економската состојба и економскиот напредок на една земја се битни, но ако не се почитува принципот на општествен напредок и благосостојба на целото население, а особено на социјално ранливите групи и жените, воопшто не може да се зборува за економија. Во таа насока, применувањето на таканаречениот партиципативен пристап е клучна алатка за вклучување на родовата перспектива во сите процеси на креирање политики (gender mainstreaming). Со еден ваков

пристап ќе може да се креираат нови родово сензитивни политики на глобално ниво, кои нема ниту да ги виктимизираат ниту да ги привилегираат жените од различни класи во светот.

Литература

- Alonso, A. J. (1983). "The Domestic Clothing Workers in the Mexican Metropolis and Their Relation to Dependent Capitalism" in Nash, J. and Fernández-Kelly, M. ed. *Women and Men and the International Division of Labour*. Albany: State University of New York Press, pp 161 - 172.
- Armbruster – Sandoval, R. (2005). *Globalization and Cross Border Labour Solidarity in the Americas: The Anti-Sweatshop Movement and the Struggle for Global Justice*. New York: Routledge.
- Barbagallo, C. (2019). "Introduction: Women and the Subversion of the Community: A Mariarosa Dalla Costa Reader" in *Plan C*. Available at: <https://www.weareplanc.org/blog/introduction-women-and-the-subversion-of-the-community-a-mariarosa-dalla-costa-reader/> [24 May 2019].
- Barrientos, S., Gereffi G., and Rossi, A. (2011). "Economic and social upgrading in global production networks: A new paradigm for a changing world", in *International Labour Review* 150 (3-4), pp. 319 – 240.
- Bernhardt, T. and Milberg, W. (2011). "Economic and Social Upgrading in Global Value Chains: Analysis of Horticulture, Apparel, Tourism and Mobile Telephones". *Capturing the gains*. New York: School for Social Research.
- Bernhardt, T. and Pollack, R. (2015). "Economic and social upgrading dynamics in global manufacturing value chains: A comparative analysis", in *Environment and Planning A* 0(0), pp. 1 – 25.
- Benería, L. (1989). "Gender and the Global Economy", in *Anuari de la Societat Catalana d'Economia* 8, pp. 79 – 88.
- Bhattacharya, T. (2014). "Explaining Gender Violence in the Neoliberal Era", in *International Socialist Review*. Available at: <https://isreview.org/issue/91/explainin-gender-violence-neoliberal-era> [30 November 2018].
- Davis, A. (2003). *Are Prisons Obsolete?* New York: Seven Stories Press.
- DuVernay, A. (2016). *13th*. Documentary. USA: Kandoo Films, Forward Movement.
- Enloe, C. (1983). "Women Textile Workers in the Militarization of Southeast Asia" in Nash, J. and Fernández-Kelly, M. ed. *Women and Men and the International Division of Labour*. Albany: State University of New York Press, pp. 407 - 426.
- Federici, S. (2004). *Caliban and the Witch*. New York: Automeia.
- Foucault, M. (1975). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books.

- Fraser, N. (2016). "Contradictions of Capital and Care", in *New Left Review* 100, pp. 88 – 117.
- Fröbel, F., Heinrichs J. and O. Krëye (1978). "The New International Division of Labour", in *Social Science Information SAGE Journals*, 17 (1), pp. 123-142.
- Gamburd, M. R. (1998). "Class Identity and the International Division of Labor: Sri Lanka's Migrant Housemaids", in *Anthropology Faculty Publications and Presentations*. Portland: Portland State University.
- Ѓуровска, М. (2008). *Социологија на женскиот труд*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Komlosy, A. (2018). *Work: The Last 1000 Years*. London, New York: Verso.
- Lim, L. (1983). "Capitalism, Imperialism, and Patriarchy: The Dilemma of Third-World Women Workers in Multinational Factories" in Nash, J. and Fernández-Kelly M. ed. *Women and Men and the International Division of Labour*. Albany: State University of New York Press, pp. 70 - 93.
- Mies, M. (2014). *Patriarchy and Accumulation on a World Scale: Women in the International Division of Labour*. 3rded. with a Foreword by Silvia Federici. London: Zed Books Ltd.
- Milberg, W. and Winkler D. (2013). *Outsourcing Economies: Global Value Chains in Capitalist Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nash, J. (1983). "The Impact of the Changing International Division of Labor on Different Sectors of the Labor Force" in Nash, J. and Fernández-Kelly M. ed. *Women and Men and the International Division of Labour*. Albany: State University of New York Press, pp. 3 - 39.
- Ong, A. (1983). "Global Industries and Malay Peasants in Peninsular Malaysia" in Nash, J. and Fernández-Kelly M. ed. *Women and Men and the International Division of Labour*. Albany: State University of New York Press, pp. 426 - 440.
- Petkovska, N. (2016). "Textile Factories City: Gender Violence and Housewifization in the Small City of Shtip in the Republic of Macedonia", in *Lefteast*. Available at: <http://www.criticatac.ro/lefteast/textile-factories-city/>. [30 November 2018].
- Power, N. (2009). *One-Dimensional Woman*. UK: O Books, John Hunt Publishing Ltd.
- Snow, R. (1983). "The New International Division of Labor and the U.S. Work Force: The Case of the Electronics Industry", in Nash, J. and Fernández-Kelly M. ed. *Women and Men and the International Division of Labour*. Albany: State University of New York Press, pp. 39 - 70.
- Squires, N. (2013) "Jailhouse Hock: Italian inmates produce prison wine" in *The Telegraph*. Available at: <https://www.telegraph.co.uk/news/world->

news/europe/italy/10091575/Jailhouse-Hock-Italian-inmates-produce-prison-wine.html[on 10 April, 2019]

- Staritz, C., Morris, M. and Plank, L. (2016). "Clothing Global Value Chains and Sub-Saharan Africa: Global Exports, Regional Dynamics and Industrial Development Outcomes" in *International Trade Working Paper* 16, pp. 3 - 23.
- Vogel, L. (2013). *Marxism and the oppression of women: Toward a Unitary Theory*. 2nd ed. Chicago: Haymarket Books.